

Слободна шема

ПРЕГЛЕДНИ РАД

UDC 572:008(100)“19”

Инес Прица

ЗАХТЕВИ САВРЕМЕНОСТИ У АНТРОПОЛОШКОМ ПОИМАЊУ КУЛТУРЕ

Пре свега, антрополошко поимање културе све је више захтев савремене хуманистичке мисли. Она, у суштини ведрa верa у егзактност форме, којом се одликовала структуралистички инспирисана мисао, устукнула је пред налетима ентропије и семантичког релативизма. Крштена као позитивистичка, она ће надаље тежити омекшавању, фрагментизацији и све више ће се клонити универзалних системских решења. С обзиром на то да ће се на тај начин све више приближавати оном „општем и разноврсном“ фонду знања који своју целовитост тражи кроз појам *антрополошког*, у том смислу би се заиста могло рећи да је доба антрополошко.¹ С друге стране, антропологија би се, као најшире схваћена наука о људској култури, опет могла наћи у већ познатој позицији: нудећи данас свој широки предмет елаборацијама различитих научних система, сутра ће се наћи пред властитим захтевом да их све, онако разноврсне и самосвојне, по сваку цену поново обухвати.

1. О проблему метода наше етно-антропологије

Како ова, у суштини прогресивна тенденција може бити и извор методолошке недоследности, могућно је често илустровати и стањем у нашој науци. Чим је прешла фазу такозваног сакупљања етнографске грађе као свог завршног циља и приступила теоријским „штукатурама“, она успоставља бригу о равнотежи између „егзактног“ и „спекулативног“ у свом научном језику. Резултат је — постулирање стално нових доказа за доследност примене тог захтева. Етнологија се у овом двојству најчешће појављује с „комплексом спекулативности“ (већ након увођења тзв. формалног метода, а камоли након утицаја који су имали функционализам, структурализам и симболички приступи у ужем смислу), који надомешта углавном посезањем у

¹ Видети, на пример, Зборник о савременој француској културологији, Градина 9—10, 1987.

„проверено егзактни“ историјски или социолошки дискурс. То, међутим, још више увећава њену потребу да се докаже као самостална наука, то јест да дефинише и ограничи свој предмет, спаси га од контаминације са предметима „сродних“ друштвених наука. А то, разумљиво, постаје све мање једноставно, поготово од тренутка када је етнологија „одлучила“ да свој развој и модернизацију означи и пројекцијом властитог предмета у савременост.

Ове озбиљне потешкоће нису, међутим, осим ретких креативних ексцеса, изазвале плодније научне полемике — проблем је, непрецизно детектиран, сведен углавном (а и ово најчешће у „усменом“ и кулоарском животу науке) на неки псеудосукоб између тзв. историјских и тзв. аисторијских приступа култури.

Није прошло дуго од времена кад су тзв. синхрони методи узнемирили нашу науку, парајући својом хоризонталном оштрицом све оне „вертикали склоне“ приступе култури људских група. Немилојрдност *новога* правдала се могућношћу нових решења: структурализам је нудио универзална, „прва“ значења, семиологија — ситуирање тих значења у свест о њиховом идеолошком утемељењу. Ако данас већ треба очекивати нови обрт, „осветнички ударац“ реактуализоване историјске свести и вере у квантитативне аналитичке поступке — онда захтеве савремености, барем на подручју овакве методолошке драматургије, пре можемо асоцирати са законима *модног*, него онима који су последица прогресије, али и ограничења кумулативности неког идејног система. Јер, као што логика одевне моде захтева одбацивање прошлогодишњег капута не због његове похабаности већ због застарелог кроја, тако и модни третман актуелних методологија, који је карактеристика периферијске рецепције, оставља тек стално нове низове остарелих заматака научне праксе. Мода метода калемљена на крчки предмет науке о етнокултури понекад је, у нашим условима, више стваратељица збрке, недоречености и неоперативности, него њихових креативних пандана. Метод је у таквим случајевима само оперативни медиј, ослобођен већих теоријских импликација. Овако „лаган“ он је отворенији за друговрсно (ненаучно) функционисање: он постаје ознака времена, ознака идентитета („старих“ и „младих“, „модерних“ и „конзервативних“, „солидног“ и „пролазног“ . . .). Периферизам наше науке „довозио је и одвозио“ методолошке приступе углавном оном врстом погона који можемо назвати диктатом центра и диктатом времена. Валидност овог поступка можемо правдати још дојучерашњом вером у стално побољшање, кумулативност научне мисли на њеном путу ка „истини“. Међутим, неутемељено, неосвештено баратање њиховим искључиво оперативним медијима, оставило је многе заблуде и митолошке предзнаке њихове ваљаности. Релативно самостални статус методолошког поступка оставља широки простор за развијање „алтернативне теорије“: недоречености и заблуде које настају у процесу „преноса научног материјала“ бујају на плодном контекстуалном тлу периферије у разноврсним облицима кроз које се могу наслутити одломци „домаћег мита“. Један од темељних захтева ове „надградње“ јесте однос антагонизма, сукоба (без којих је ваљда тешко правдати различитост),

а супротне позиције у тој релацији, као што смо већ рекли, већ су „традиционално“ подељене између „историјских“ и „аисторијских“ приступа.² До јуче још, *Zeit geist* је гарантовао имунитет овим последњим, да би сада нове теоријске тенденције у светској науци, препознате као „поновни захтев за историјом“, без много изненађења биле дочекане као *revival*. Иронија те краткотрајности сада је и већа, јер обрт дакле асоцира на повратак — дух периферијског модернизма већ је спреман лишити се последица оног изгубљеног међудоба (у ком је покушавало да стаса значењско поимање културе), а „старост новине“ охрабрује и патерналистичке стереотипе: „доста је било спекулативних игрија, вратимо се историјским фактима“.

2. О позицији периферије

Непрецизно би, међутим, или можда неправедно, било ову методолошку „еластичност“ везивати данас искључиво за стања у тзв. периферним научним и културним срединама, односно само за оне врсте заблуда које се рађају у том нресрећном међувремену између диктата центра и рецепције периферије.

Сумња у свемогућност метода, крај глобалних идејних система, еклектицизам, реанимација „бивших“ епистемолошких постулата, научна скепса... одлике су доба које већ многи сажимају у синтагму „крај утопије“. Филозофија савремености уједно је и „филозофија миленијума“, лонац кумулације је пун и систему који ће поново „разрешити“ свет, судећи према постојећем материјалу, не треба се надати. У том смислу, свака метода је „добра“, а „добра“ је и свака „смена“ метода.³

Ако нешто од оваквог теоријског духа пројигирамо, дакле, и на оне просторе где он стиже дужим путевима, онда се барем део сваког аутохтоног методолошког хаоса може тумачити као део „планетарног хаоса“, по принципу „и светско село своје засеке и махале“. У светлу таквих особености доба, штавише, позицији периферије нуди се превредновање њеног положаја. Рубни карактер све мање ће се одређивати кроз квалитете кашњења, каскања, односно слеђења и „хватања корака“ са центром, чиме, наравно, отпада и оно „умирујуће“ ишчекивање да ће се ствари решити споља. Али, равноправно се може учествовати у методолошком релативизму само под усло-

² „Сукоб“ је износио на видело предрасуде на којима је био засниван: између „историјског приступа“, „дијакроније“ и „истраживања прошлости“ створен је амалгамски простор који је спречавао прецизно разграничење методолошких појмова; видети о том проблему расправе у зборнику *Марксизам и структурализам*, Дело, Београд 1974; *Историја и семиотика*, Књижевност 9, Београд, 1988; C. Levi Strauss, *Historija i etnologija, u Strukturalna antropologija*, Zagreb 1977.

³ Видети, на пример: F. Jameson, *Postmodernizam ili kulturna logika kapitalizma* i G. Raulet, *Kraj utopije* — *Kulturni radnik* 3, Zagreb 1985; G. Vattimo, *Dijalektika, različitost, slaba misao*, *Republika* 10, 11, 12, Zagreb 1985, итд.

вом постојања свести о свом положају, о историјском карактеру метода, о „археолошком положају епистеме“, о семантичком квалитету научног језика, његовом интерпретативном, идеолошком, а не априорном карактеру. Ако „до јуче“ још и није био, данас је без епистемолошке свести сваки методолошки захтев незамислив (јер се припадност појединачном епистемолошком следу сада премеће у судиоништво њихове слојевите истовремености), али је и обратно, у присуству ове сублимантне свести сваки методолошки захтев оправдан (иако сазнајно помало обестрашћен). „Периферизам“, међутим, није још спреман за такву врст методолошке „равнодушности“: инерцијом диктата времена, односно центра, којима се и до сада формулисао, он наставља да кроји методолошку правду. Али, у таквој констелацији он задобија и нове квалитете: он је последње уочиште страсти које су „у центру“ већ одавно предмет носталгије, он је, уосталом, својом спремношћу за сталним започињањем, диктираном променом као постулатом и искривљавањима која су често праве демистификаторске катарзе „диктата“ — можда и први клицносна релативизма.

3. О карактеру новог пледоајеа за историју

Ако је сагледавање кроз природу знака донело оптимистичку наду о разумевању од-себе-различитог, оно је и антропологији указало и на неминовност преформулисања односа према властитом предмету. Њена дотадашња дистанца од „примитивног“, „егзотичног“, „прошлог“, „далеког“, „сељачког“, „традицијског“, итд., темељила се на, више или мање експлицираној, идеји о објективности њеног научног језика, његовој моћи да објасни и, према својим захтевима, преуреди искуства другог, са оним кредом који је пружала свест о надређеном положају у линеарно замишљеној прогресији људске мисли. Од оне спознајне тачке у антрополошкој мисли коју обично везујемо за структурализам Леви Строса, та подвојеност предмета и науке о предмету све више се уобличава као подвојеност симболичких језика и система. Антропологија постаје све свеснија свог интерпретативног карактера, своје идеолошке предетерминаности, односно изједначавања свог предмета са собом-као-предметом. Култура је, парафразирајући Фукоа, постала оно на основу чега је свако сазнање могло бити конституисано, али тим више оно што омогућава довођење у питање сваког знања о култури.⁴ На подручју метода то највише погађа невербалну семиологију услед нерешености контаминације између језика као предмета (односно предмета схваћеног као језика) и самог научног дискурса. Овим генералним захватом у људско, којим је семиологија хтела да целокупност културе тумачи као систем знакова, она ће своју нерешену судбину довести право у само средиште антропологије као науке о култури. Јер, „уколико се све у људском понашању тумачи као знак, присуство неког

⁴ М. Фуко, *Ријечи и ствари*, Београд 1971, с. 384; видети и: Г. Јовановић, *Симболизовање и рационалност*, ИЦ ССОС, Београд 1984.

„језика“ у том најширем смислу не представља основу за раздвајање једног могућег предмета научног сазнања од других“.⁵ Антропологији је тиме, на неки начин, наметнут захтев да свој предмет прогласи општим, указана варљива част да постане наука над наукама. Остале хуманистичке науке, чини се сада, ипак су задржале своје „старе“ предмете, оставивши науци о култури тај вирус уклетог семиолошког кружења, свест да „истину никада неће моћи ставити наместо антропоморфних представа, јер других представа сем антропоморфних и нема“.⁶ У светлу (или мраку) теорије представа, етнологија се (са традиционалним културама као предметом) налази пред парадоксом да „њен предмет треба да умре да би она живела као наука“⁷: у фигуративном смислу, испитивана култура као систем представа изобличава се под решетком новог система представа, у реалном — традицијске, „етнолошке“ културе већ су пред својим умирањем чим до њих допре истовременост науке. „И тако, уместо да као објективна наука одреди границе свога деловања, етнологија ће, ослобођена свог предмета, прерасти у општу науку која ће се односити на све живе ствари и постати невидљива, као свеprisутна четврта димензија, димензија симулакрума“.⁸ Растапање у властитом симболичком материјалу није, према овој бодријаровској (морамо рећи, једној од најконсеквентнијих постсемиолошких мисли) само дијагноза науке већ и саме реалности. Овде етнологија и антропологија не деле само властиту већ и судбину света. Симулације о реалности изродиле су на крају реалност као симулацију, и то означава „прелаз од знакова који скривају нешто ка знаковима који скривају да нема ничега иза њих“.⁹ То узмицање реалности пред привидима прати, према критичарима тзв. друштва касног капитализма, и узмицање истине пред уверљивошћу, пред многобројним сликама истине, имајима псеудододогађајима, квазиинформацијама, умноженим до бескраја масовним медијима — пред знаковима иза којих нема ничега. Филозофија доба празнине, како га многи називају, световна је дакле филозофија, она обликује не само уметничку и хуманистичку мисао већ се дубоко односи и на свакодневицу обичног човека, чак и на његове психолошке особине.¹⁰ То сажимање свих људских делатности у чињеницу њиховог симболичког квалитета, „високе“ културе и обичних, свакодневних активности, сагледавање оних врхова људске духовности који су до сада имали место неприкосновене рационалности, заједно са световним актима симболизације (храњењем, одевањем, гледањем телевизије), а такође и свест да је и само то сагледавање опет симболичка активност, интерпретација — знатно је уздрмало науку о култури. Етнологији, која се и до тада свакодневном, световном чину

⁵ О. Дикро и Ц. Тодоров, *Енциклопедијски речник наука о језику*, Београд, 1987, с. 5.

⁶ Н. Милошевић, *Филозофија структурализма*, Београд 1980.

⁷ Ж. Бодријар, *Симулације*, Градина 9—10, Ниш 1987, с. 69.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Видети; С. Lasch, *Narcistička kultura*, Загреб 1986.

обраћала као пуноправној културној чињеници, подастире се наједном такорећи неограничени предмет. На нивоу на коме она треба да се бави „читавом прошлошћу“ и „читавом садашњошћу“, а такође да буде и својеврсна „наука о наукама“, уметности... она више него заслужује свој антрополошки предзнак, али је ту угрожена њена оперативност као научне дисциплине. Из те ситуације можемо сагледавати евентуални, али носталгични захтев за прошлошћу као предметом, али не и захтев за историчношћу у смислу временске конкретности, јер таква етнологија-антропологија никад и није била „историчнија“. Таква она добија и на актуалности, што не само да није занемариво већ је управо и занемарено, давно „отпало“ као њен научни циљ. Захтеви за „апликацијама“ других друштвених наука, апликацијом „комада“ историје, „комада“ социологије или психологије, у оваквом развоју свести су готово бесмислени, јер етнологија-антропологија, према наведеном, управо слави доба своје највеће самодовољности. Наравно, разумљиво је узнемирење због могућности разобличавања, бесконачног релативизовања саме научне спознаје, ако се сложимо с оним да су „херменеутика и семиологија заклетим непријатељи“¹¹. Узалудни су, међутим, овде изричито методолошки императиви, а поготово они који се осврћу уназад, да оне митске тачке на којој научне чињенице поседују рационалну чистоту, потентну сазнајност и самобитности. Судиоништво у духу савремености не нуди то, а ни било које друго методолошко спасење. Оно за сада нуди „омекшавање“, олакшавање путем одустајања од дојучерашњих императива. „Једном када је људско понашање схваћено као симболичка акција... оно што нас треба занимати није онтолошки статус ствари, већ оно што оне носе, тј. што је то што оне кажу кроз своје јављање и дјеловање“¹². Ускраћујући топли методолошки заклон, та свест заузврат нуди равноправност ракурса, могућност истовремене егзистенције различитих перспектива истина. Ако негде треба сместити „ванај за историјом“, онда је то пре у ону духовну чежњу за митском прошлошћу, за осећањем континуитета и припадности прогресивном поретку који се наставља и у будућности, или, евентуално, у онај тренутак одлуке када ћемо успоставити нову дијалектику, ону која ће опет отворити могућност за позитиван смисао, али таква ће морати сублимирати дотадашње духовне токове, а не, једноставно, прескочити их. Иначе ћемо бити судионици будаласте задовољштине да се точак мисли, начинивши пуни окрет, вратио опет на нашу позицију, а да сами нисмо учествовали у том узалудном путовању.

¹¹ С. Чолић, *Семиотички приступ култури и Клифорд Герц*, „Култура“ 68—69, Београд 1985.

¹² Ibid.

Ines Prica

THE NEED FOR CONTEMPORARITY IN ANTHROPOLOGICAL VIEW OF CULTURE

Summary

The paper criticizezes the manner of »changing« and valuating the methodological approaches in our science. Relying on influences of world science, nevertheless obvious instigation in our science development, with unsufficiant elaboration, often are created prejudices and stereotypes, expresed in »proprier« forms of clash and anthagonism. In this sence, some contemporary trends in world science, wrongly and simplifyingly understood as »return to the history«, recently opened again old discussions about unconvenience and unsufficiency of some »unhistoric« methodological approaches. This paper attempts to clarify some relevant circumstances in conection with this problem, and to indicate the possibilities of evaluating pheripheral place of our science up to now. The main condition for this is, equally existence and awarenness about scientific values of different (consistently applied) theoretical and methodological approaches. It is also necessary in this stage of our science development (when its subject has been spreaded to the domain of contemporarity), to deal with theoretical clarification that should easier its operationality.